
ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԸ ԵՎ ՆԵՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅՑԵԼԸ

ՇՈՒՇԱՆԻԿ ՊԱՐՈՆՅԱՆ, ՆԱՐԵ ԹԱՄՈՅԱՆ

Ժամանակակից լեզվաբանական հետազոտություններին բնորոշ են մարդակենտրոն հարցադրումներ, որոնց միջոցով վերաիմաստավորվում է մարդկային հասարակության մեջ լեզվի դերակատարումը, և բացահայտվում են լեզվի ընթացական դրսևորմանը, այսինքն՝ խոսքային գործունեությանը հատուկ նորանոր հաղորդակցական գործառույթներ: Գործաբանական լեզվաբանության հիմնադրույթներից մեկն այն է, որ որպես հասարակական էակ՝ մարդը գործարկում է խոսքը՝ որպես հասարակական գործունեության և համագործակցության միջոց: Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել ներլեզվական օրենքների և արտալեզվական օրինաչափությունների համագործակցության խնդիրը՝ ներողամտություն հայցող խոսքային ակտերի և խոսքային քաղաքավարության մարտավարական հնարների կիրառման օրինակով:

Քաղաքավարության կարգի մի շարք տեսական մեկնություններ

Ընդհանուր առմամբ քաղաքավարությունը մարդկանց հասարակական վարքի դրսևորումներից մեկն է, որն ավանդաբար դիտվել է որպես բարեկիրթ պահվածք: Գործաբանական լեզվաբանության և հանրալեզվաբանության մեջ աստիճանաբար սկսեցին շրջանառվել նաև խոսքային ընթացակարգի էթիկետային նորմերին առնչվող խնդիրներ և, ըստ այդմ, քաղաքավարության կարգը դարձավ գործաբանական քննության առարկա՝ որպես բարեկիրթ հաղորդակցվելու, գրույց վարելու արվեստի տիրապետում:

Հատկանշական է, որ քաղաքավարությանը նվիրված լեզվագործաբանական և հանրալեզվաբանական ուսումնասիրություններում սույն երևույթը մեկնաբանելու տարբեր մոտեցումներ են կիրառվում: Այսպես, մի դեպքում առաջնային է դիտվում քաղաքավարության «այլասիրական» հայեցակերպը, և այն բնորոշվում է որպես ուրիշի անձի հանդեպ մտահոգություն արտահայտելու միջոց, որն օգնում է հասարակական շփումների ընթացքում անհրաժեշտ ներդաշնակությունը վերականգնելուն և պահպանելուն:

Ըստ Ռ. Լեյքոֆի՝ քաղաքավարության ուսումնասիրության առաջամարտիկներից մեկի, քաղաքավարությունը հասարակական վար-

քաղաքի նորմերի ամբողջություն է, որը մշակվել է միջանձնյա հաղորդակցման ժամանակ ի հայտ եկող հակասությունները նվազեցնելու նպատակով¹: Ջ. Լիչը նույնպես քաղաքավարությունը ներկայացնում է որպես վարքագծի դրսևորման տարբեր ձևերի ամբողջություն, որի նպատակն է ստեղծել և պահպանել ներդաշնակ հաղորդակցական փոխհարաբերություններ²: Մի շարք լեզվաբաններ էլ պնդում են, որ քաղաքավարի խոսելաձևի դրսևորումը կոնֆլիկտից և աններդաշնակությունից խուսափելու նպատակով գրուցակիցների միջև լուռ համաձայնության արդյունք է³:

Քաղաքավար խոսքի վերոնշյալ ուսումնասիրությունները հիմնվում են քաղաքավարության ավանդական կաղապարների վրա, որոնց ուշադրության կենտրոնում միայն ունկնդրի կարիքներն են: Մեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ քաղաքավարությունը դիտարկվում է դրան հակառակ՝ խոսողի տեսանկյունից, որպես էգոյի ցանկություններն ընդգծող և բարձրաձայնող միջոց: Եսակենտրոն ուղղվածություն որդեգրող հետազոտություններում ընդունված է այն տեսակետը, որ քաղաքավարության միջոցով վեր են հանվում և առաջ մղվում ոչ միայն գրուցակցի (այսինքն՝ խոսքի հասցեատիրոջ), այլև խոսողի ցանկությունները և դիրքորոշումները: Հատկապես շեշտվում է այն միտքը, որ խոսողի կողմից ցուցաբերվող քաղաքավարությունը սուկ գրուցակցի հանրային վարկը պահպանելու մտահոգության արդյունք դիտելը այնքան էլ արդարացված չէ, քանի որ քաղաքավարության դրսևորման իրական և հիմնական շարժառիթը հենց խոսողի սեփական, ինչպես նաև շարունակական բարեկեցության ապահովումն ու երաշխավորումն է⁴:

Հարկ է հիշատակել խոսքային քաղաքավարությունը ուսումնասիրելու մեկ այլ մոտեցում ևս, ըստ որի՝ քաղաքավարությունը դիտվում է

---

¹ Տե՛ս **R. T. Lakoff**, The Logic of Politeness or Minding Your P's and Q's // Papers from the 9th Regional Meeting, (eds. C. Colum et al.). Chicago: Chicago Linguistic Society, 1973, էջ 292-305:

² Տե՛ս **G. Leech**, Principles of Pragmatics. New York: Longman, 1983, էջ 104:

³ Տե՛ս հետևյալ հոդվածները. **B. Fraser, W. Nolan**, The Association of Deference with Linguistic Form // “International Journal of Sociology of Language”, The Hague: Mouton, 1981 (27), էջ 93-111, **Sh. Paronyan, L. Bekaryan**, Questions and Politeness // «Կանթեղ», գիտական հոդվածների ժողովածու, № 1, Եր., 2001, էջ 67-78, **L. Bekaryan, Sh. Paronyan**, The Actualization of Prescriptions in Directive Communicative Situations // «Կանթեղ», գիտական հոդվածների ժողովածու, № 5, Եր., 2001, էջ 106-116:

⁴ Տե՛ս հետևյալ հոդվածները. **A. J. Meier**, Brown and Levinson's Legacy of Politeness // Vienna English Working Papers, 1/1, 1992, էջ 15-35, **A. J. Meier**, Passages of politeness // “Journal of Pragmatics”, 1995, (24), էջ 381-392, **M. Jary**, Relevance Theory and the Communication of Politeness // “Journal of Pragmatics: An Interdisciplinary Journal of Language Studies”, Vol. 30, Jacob L. et al. (eds.). Amsterdam: Elsevier, 1998, էջ 1-19, **K. Ehlich**, On the historicity of politeness // “Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice”, R. J. Watts, S. Ide, K. Ehlich (eds.). Berlin: Walter de Gruyter, 2005, էջ 71-108, **R. J. Watts**, Linguistic politeness and politic verbal behavior: Reconsidering claims for Universality // “Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice”, R. J. Watts, S. Ide, K. Ehlich (eds.). Berlin: Walter de Gruyter, 2005, էջ 43-70:

որպես հասարակության կողմից ընդունելի արարքների իրագործում՝ ի շահ անհատի: Այս մոտեցումը կարելի է համարել որպես նախորդ երկու մոտեցումների միաձուլվածք: Այսպես՝ Գ. Հելդը հաստատում է այն ավանդական դրույթը, որ քաղաքավարությունը հնարավոր կոնֆլիկտը մեղմող միջոց է, բայց նա նաև ավելացնում է, որ դա անձնական շահը առավելագույնի հասցնելու նպատակով է արվում⁵:

Խոսքային քաղաքավարության մասին տեսությունների շարքում ուրույն տեղ է զբաղեցնում Պ. Բրաունի և Ս. Լևինսոնի մոտեցումը, որը, թեպետ որոշ հետազոտողների կարծիքով թերի է, շարունակում է մնալ ժամանակակից բազմաթիվ ուսումնասիրությունների մեթոդաբանական հիմք: Պ. Բրաունը և Ս. Լևինսոնը քաղաքավարությունը համարում են ոչ թե էթիկետային նորմերի ամբողջություն, այլ խոսքային ռազմավարությունների համակարգ, որն օգտագործվում է խոսքը կերպարների հասարակական վարկանիշը պահպանելու նպատակով⁶: Առանձնացվում են հանրային վարկի երկու տեսակներ՝ դրական և բացասական, որոնցից բխում են քաղաքավարության դրական և բացասական ռազմավարական տարբերակները: Դրական հանրային վարկը անձի՝ այլոց կողմից ընդունված, հարգված լինելու ցանկությունն է: Դրական խոսքային քաղաքավարության ռազմավարություն կիրառելու դեպքում խոսողը փորձում է չոտնձգել խոսքը կերպարի վարկի դեմ՝ շեշտը դնելով իր և խոսքի հասցեատիրոջ մտերիմ, ընկերական հարաբերությունների, իրենց նպատակների ընդհանրության վրա: Բացասական հանրային վարկը խոսողի անկախ լինելու, գործողությունների ազատություն ունենալու ցանկությունն է: Բացասական խոսքային քաղաքավարության ռազմավարություն կիրառելու դեպքում նույնպես խոսողը փորձում է չոտնահարել խոսքը կերպարի վարկը՝ այս դեպքում ընդգծելով իր հարգալից վերաբերմունքը նրա անձի նկատմամբ և օգտակար լինելու պատրաստակամությունը⁷:

Ինչպես տեսնում ենք, խոսքային քաղաքավարությունը խոսքի գիտակցական կառավարման ոլորտին է վերաբերում: Հետևաբար այն խոսքի քաղաքավարական կարգավորելու միտում ունի և էապես պայմանավորված է խոսքի կողմնորոշման և ապակողմնորոշման ընթացակարգով: Սրանից հետևում է, որ խոսքային գործունեության ուսումնասիրության այս ոլորտը սերտորեն առնչվում է գործաբանությանը և մասնավորապես խոսքային ակտերի գործառնությանը:

⁵ Տե՛ս **G. Held**, Submission strategies as an expression of the ideology of politeness: Reflections on the verbalization of social power relations // “Pragmatics”, 1999, 9 (1), էջ 21:

⁶ Տե՛ս **P. Brown, C. Levinson**, Politeness. Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, էջ 60:

⁷ Տե՛ս նույն տեղը:

Ներողություն հայցելը քաղաքավարական տեսությունների դիտակետից

Ինչպես նշել ենք, մեր ուշադրության կենտրոնում ներողություն հայցող խոսքային ակտն է, որի միջոցով հնարավոր է վեր հանել, թե ինչպես են խաչաձևվում քաղաքավարությունը և ներողամտություն հայցելը հաղորդակցման ընթացքում:

Հարկ է նշել, որ ներողություն հայցելը ուղղակիորեն պայմանավորված է մարդու հասարակական էակ լինելու հանգամանքով և հաճախակի կիրառվող խոսքային գործողություն է առօրյա մարդկային փոխհարաբերությունների ժամանակ: Ջ. Հոլմսի համոզմամբ՝ ներողություն հայցող խոսքային ակտը ծառայում է հասարակական այն հարաբերությունների վերականգնմանը, որոնք խաթարվել էին գրուցակիցներից մեկի կողմից, և հետևաբար այս քայլը խախտված հաղորդակցական ներդաշնակությունը վերականգնող նպատակ է հետապնդում⁸: Տ. Տարասենկոյի կարծիքով՝ ներողությունները կիրառվում են անձին, անհատին հասարակության կիրթ անդամ ներկայացնելու նպատակով⁹: Այս միտքն ընդգծում է նաև Ս. Ջիմինը. «Ներողություն խնդրելով՝ մենք անում ենք այն, ինչ հասարակության կողմից ընդունելի և ակնկալվող է»¹⁰: Այդ իսկ պատճառով ներողություն հայցելը հաճախ դասվում է հասարակական գործառնությունների շարքը՝ որպես արարողակարգ, իսկ ներողություն հայցող խոսքային ակտը բնութագրվում է որպես «ամոքիչ» խոսքային ակտ¹¹:

1) *David waited. "Susan Fletcher, I love you. Marry me."*

Susan lifted her head. Her eyes were filled with tears. "I'm sorry, David," she whispered. "I... I

*can't." David stared in shock.*¹²

2) *I swiveled around and screamed when I saw Peter Van Houten sitting in the backseat.*

*"I apologize for alarming you," Peter Van Houten said over the rapping. He was still wearing the funeral suit, almost a week later.*¹³

Ներկայացված օրինակներից առաջինում Սյուզանը ներողություն է խնդրում գրուցակցից բացասական պատասխան տալու՝ ամուսնութ-

⁸ Տե՛ս **J. Holmes**, Apologies in New Zealand English // "Language in Society", 1990, Vol. 19, № 2, էջ 159-161:

⁹ Տե՛ս **Тарасенко Т. В.** Этикетные жанры русской речи: Благодарность, извинение, поздравление, соболезнование. Автореферат, 1999:

¹⁰ **S. Zimin**, Sex and Politeness: Factors in First- and Second-Language Use // "International Journal of Sociology of Language", The Hague: Mouton, 1981, (27), p. 41.

¹¹ Տե՛ս **E. Goffman**, Relations in public: Microstudies of the public order. New York: Basic Books, 1971:

¹² **D. Brown**, Digital Fortress. Thomas Dunne Books, 2004, p. 391.

¹³ **J. Green**, The Fault in Our Stars. New York: Dutton Books, 2012, p. 281.

յան առաջարկը մերժելու և նրա ակնկալիքները չարդարացնելու համար, երկրորդում Փիթըրը ներողություն է հայցում հերոսուհուն հանկարծակիի բերելու և վախեցնելու համար: Նմանատիպ հաղորդակցական իրադրությունները հաճախադեպ են և գրեթե բոլոր նման իրավիճակներում ներողություն հայցող կառույցները գործածվում են որպես հասարակության կողմից ակնկալելի, «ամոքիչ» և «դարմանող» բանաձևեր:

Միջմշակութային հաղորդակցության դիրքերից խոսքային ակտերը ուսումնասիրելիս ներողություն հայցելը մեկնաբանվում է որպես հակազդեցություն, որը խոսքնկերների կողմից կիրառվում է այն դեպքում, երբ «հասարակական նորմերի ոտնահարման, անձնական սպասումների ձախողման հետևանքով վիրավորանքներ են հնչում, անհարկի ոտնձգություններ են արվում»¹⁴:

Ձ. Լիչը գտնում է, որ ներողություն հայցելը մի կողմից ենթադրում է խոսողի և հասցեատիրոջ հարաբերություններում որոշակի անհամամասնության առկայությունն ընդունելու և ճանաչելու քայլ, իսկ մյուս կողմից՝ որպես հաղորդակցական ներդաշնակությունը վերականգնելու փորձ: Ուստի մենք ներողություն հայցող խոսքային գործողություններ ենք ակնկալում այն իրադրություններում, երբ հասարակական նորմեր են խախտվում: Ըստ որում, անկախ այն հանգամանքից, թե արդյոք դրանից բխող վնասն իրական է, թե ոչ, ներողություն հայցելը՝ որպես խոսքային ակտ, ենթադրում է պատասխան գործողություն կամ խոսքային արձագանք, որի օգնությամբ կարելի կլինի հարթել իրադրությունը¹⁵:

Ներողություն արտահայտող խոսքային ակտին անդրադարձող վերոնշյալ ուսումնասիրություններում բազմիցս նշվում է, որ քաղաքավարության և ներողություն հայցող խոսքային ակտի միջև փոխադարձ կապ գոյություն ունի: Բայց ինչպիսի՞ն է այս կապը. քաղաքավարությունն է ներողություն հայցելու բաղադրիչ տարր, ներողություն հայցելն է քաղաքավարական տարր, թե՞ այս երկուսն էլ առանձին «մեծություններ» են, որոնք ունեն հատման ընդհանուր կետ:

Մեր կարծիքով, անկարելի է ենթադրել, որ քաղաքավարությունը ներողություն հայցելու գործընթացի բաղադրիչ տարր է, քանի որ որպես հասարակական երևույթ և գործաբանական կարգ՝ քաղաքավարությունը ավելի ընդգրկուն է, քան ներողություն հայցելը: Քաղաքավարությունը, անխոս, բնորոշ է նաև մի շարք այլ խոսքային ակտերի, օրինակ՝ ողջույններին, հաճոյախոսություններին, շնորհավորանքներին, երախտագիտական խոսքերին, խնդրանքին և այլն: Այս առումով

¹⁴ B. Fraser, On apologizing // “Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech”, (ed. F. Coulmas). The Hague: Mouton, 1981, p. 259.

¹⁵ Տե՛ս G. Leech, Principles of Pragmatics. New York: Longman, 1983:

կարելի է ընդունելի համարել գործաբանության մեջ շրջանառվող այն տեսակետը¹⁶, որ բոլոր խոսքային ակտերը, որոնք պատկանում են էքսպրեսիվների դասին, քաղաքավարության «գեն» են պարունակում:

Առավել դժվար է ենթադրել, թե ներողությունը քաղաքավարության տարրերից է, քանի որ ներողություն հայցելու գործողություն պարունակող ոչ բոլոր հաղորդակցական իրադրություններն է հնարավոր դիտարկել քաղաքավարության տեսանկյունից: Որպես օրինակ կարող ենք բերել հետևյալ երկխոսական միավորը, որտեղ առկա է կեղծ կամ հեզմանք արտահայտող ներողության խոսքային ակտ և չի կարող քաղաքավար խոսքի օրինակ համարվել.

*George shows up about twenty minutes later – sheepish, tense, a terse excuse about work, Insley snapping at him, “You’re forty minutes late,” him nipping back, “**Yeah, sorry about making us money**” The two barely talking to each other as they make conversation with everyone else.*¹⁷

Ինչպիսի կշտամբում է ամուսնուն՝ Ջորջին, պայմանավորված ժամից քառասուն րոպե ուշանալու համար: Վերջինս իրեն ուղղված կշտամբանքին արձագանքում է ներողություն հայցող արարողակարգային կառույցով, որտեղ հեզմանքով ակնարկում է, որ իր ուշանալու պատճառը իրենց ընտանիքի նյութական բարեկեցությունը ապահովելն է: Իրականում Ջորջի արձագանքում իրեն ուղղված կշտամբանքը հակադարձվում է, քանզի, նրա կարծիքով, Ինչպիսի չի գնահատում նրա ջանքերը:

Այս համատեքստում կարելի է ավելացնել նաև Ռ. Ռատմայրի տեսակետը, որի համաձայն՝ ներողություն հայցող խոսքային ակտը միշտ չէ, որ ուղղակի պայմանավորված է քաղաքավարի պահվածքով: Նրա պնդմամբ, ներողություն հայցող որոշ խոսքային ակտեր կիրառելու համար հիմք է ծառայում շատ լուրջ արարք կամ քայլ, որը չի կարող գնահատվել քաղաքավարության տեսանկյունից: Որպես օրինակ ներկայացվում է դատական պրակտիկայում կիրառվող ներողություն խնդրող խոսքային ակտը, որը ոչ թե բարեկրթության դրսևորում, այլ պատիժը մեղմացնելու նպատակ է հետապնդում¹⁸:

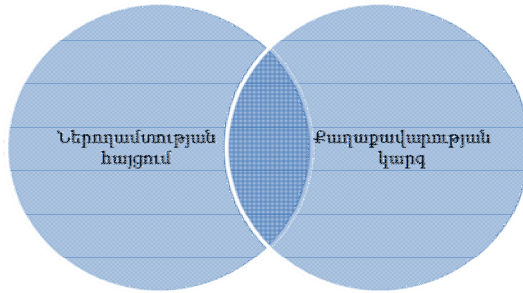
Մեկնաբանելով քաղաքավարության և ներողություն արտահայտող խոսքային ակտերի փոխհարաբերությունը՝ կարելի է եզրակացնել, որ

¹⁶ Այս տեսակետը հիմնականում շրջանառվում է հետևյալ աշխատություններում. **G. Leech**, *Principles of Pragmatics*. New York: Longman, 1983, **P. Brown**, **C. Levinson**, *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987:

¹⁷ **G. Flinn**, *Gone Girl*. London: Weidenfeld&Nicolson, 2012, p. 92.

¹⁸ **St u Пармайр Р.** Прагматика извинения: Сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры. М., 2003:

դրանք խոսքային գործընթացին բնորոշ համեմատաբար ինքնուրույն մեծություններ են. առաջինը խոսքային քաղաքականության դրսևորում է, իսկ երկրորդը խոսքային գործողության տեսակ է: Միևնույն ժամանակ միանգամայն ակնհայտ է, որ վերոնշյալ մեծություններն ունեն հատման ընդհանուր կետ, որը կարելի է ներկայացնել հետևյալ գծապատկերով.

Այսպիսով, ներողություն հայցող խոսքային ակտերը միայն մասնակիորեն կարելի է դիտարկել քաղաքավարության կարգի շրջանակներում, քանի որ միշտ չէ, որ այն արտահայտում է հարգալից և քաղաքավար վերաբերմունք խոսակցի հանդեպ:

Ընդունելով այն փաստը, որ քաղաքավարությունը և ներողություն հայցելը լեզվական համակարգի տարբեր հարթություններում գործող «մեծություններ» են և առանձին գործառության տիրույթներ ունեն, այժմ անդրադառնանք այն ուսումնասիրություններին, որոնցում ներողություն արտահայտող խոսքային ակտերը քննվում են քաղաքավարության դիրքերից, և փորձենք բացահայտել դրանց փոխհարաբերությունը:

Պ. Բրաունը և Ս. Լևինսոնը կարևորում են այն հանգամանքը, որ քաղաքավարության տեսանկյունից ներողություն հայցող խոսքային ակտը պետք է գնահատվի անձի հանրային վարկի դիրքերից՝ հստակ տարբերակելով երկու բնե՝ խոսողին (այս դեպքում՝ վիրավորողին) և խոսակցին (վիրավորվողին): Ներողությունը պատկանում է բացասական խոսքային քաղաքավարության ռազմավարությունների դասին, քանի որ այն ուղղված է վերականգնելու հասցեատիրոջ՝ վիրավորվողի բացասական հանրային վարկը: Հաջող իրականացված ներողությունը վերականգնում է հասցեատիրոջ բացասական, իսկ խոսողի դրական հանրային վարկերը և այս դեպքում, իհարկե, անխուսափելիորեն վնաս է կրում խոսողի բացասական հանրային վարկը: Այս պարագայում հաղորդակցության մասնակից խոսընկերների հանրային վարկերի վերականգնումը հնարավոր է դառնում, երբ հասցեատերը՝ վիրավորվողը, ներում է խոսողին¹⁹:

¹⁹ See P. Brown, C. Levinson, Politeness. Some Universals in Language Usage. Cambridge:

Այսպիսով, ներողությունը դիտարկվում է որպես զրուցակիցների հաղորդակցական շահերի, ինչպես նաև խոսակցի դրական և բացասական հանրային վարկի համամասնությունը վերականգնող միջոց: Սակայն, ինչպես արդեն նշվել է, ներողություն արտահայտող խոսքային ակտի և քաղաքավարության փոխհարաբերության մասին հնչող կարծիքները միանշանակ չեն, այլ կան թեր և դեմ տեսակետներ: Այսպես, օրինակ՝ Ա. Մեյերը նշում է, որ թեև ներողությանը նվիրված շատ հետազոտություններում խոսակցի շահերն են ուշադրության կենտրոնում, այնուամենայնիվ կան հանգամանքներ, երբ ներողություն խնդրելիս խոսողի հեղինակությունը բարձրանում է շրջապատում: Ներողություն խնդրելով խոսողն ուզում է ցույց տալ, որ այդպիսի ոտնձգությունը կամ սխալ արարքը բնորոշ չէ իր տեսակին և բնավորությանը և հարիր չէ իր անձին²⁰: Մ. Դոյչմանը, ներողության հայցում պարունակող բազմաթիվ իրադրություններ ուսումնասիրելով, նույնպես հանգում է այն կարծիքին, որ ներողություն հայցող ակտերի միջոցով դրական խոսքային քաղաքավարության ռազմավարություն է իրականացվում²¹: Նկարագրելով ներողության գործառույթները՝ Տ. Լարինան նշում է, որ «այն վստահեցնում է հասցեատիրոջը, որ նրան նկատել են, հարգում են, և որ ոչ կոնֆլիկտային հարաբերությունների պահպանումը ցանկալի է»²²: Որպես նշված մտքերի ու տեսակետների արտացոլում և դրսևորում կարելի է ներկայացնել հետևյալ օրինակը.

*“Kath, I’ve been looking all over for you. **I meant to say sorry. I mean, I’m really, really sorry.** I honestly didn’t mean to hit you the other day. I wouldn’t dream of hitting a girl, and even if I did, I’d never want to hit you. **I’m really, really sorry.**”*

“It’s okay. An accident, that’s all.” I gave him a nod and made to move away. But Tommy said brightly:

“The shirt’s all right now. It all washed out.”

“That’s good.”

“It didn’t hurt, did it? When I hit you?”

“Sure. Fractured skull. Concussion, the lot. Even Crow Face might notice it. That’s if I ever get up there.”

*“But seriously, Kath. No hard feelings, right? **I’m awfully sorry. I am, honestly.**”*

At last I gave him a smile and said with no irony: “Look, Tommy, it was an

---

Cambridge University Press, 1987:

²⁰ Տե՛ս **A. J. Meier**, Apologies: What do we know? // “International Journal of Applied Linguistics” 1998, էջ 215-231:

²¹ Տե՛ս **M. Deutschmann**, Apologising in British English. Umeå: Umeå Universitet, 2003:

²² **Ларина Т. В.** Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах. М., 2003, с. 212.

accident and it's now one hundred percent forgotten. I don't hold it against you one tiny bit."²³

Սկարագրված խոսքային իրադրությունում Թոմը մի քանի անգամ ներողություն է խնդրում Քեթից նրան հարվածելու համար: Նա վստահեցնում է, որ այդ ամենը պատահաբար է ստացվել, որ նրա մտքով անգամ չէր կարող անցնել որևէ աղջկա հարվածել (այն է՝ բնորոշ չէ իրեն), և հատկապես Քեթի նկատմամբ նա չէր կարող նման վերաբերմունք ցուցաբերել: Նրա հարցը, թե արդյոք շատ չէ ցավեցրել Քեթին հարվածը (*It didn't hurt, did it? When I hit you?*), և հարց-ճշգրտումը՝ արդյոք Քեթը բարկության, գայրության ու հիասթափության զգացում չունի իր հանդեպ (*But seriously, Kath. No hard feelings, right?*), վկայում են այն մասին, որ Քեթը Թոմի համար կարևոր անձ է, և նա ցանկանում է պահպանել իրենց ոչ կոնֆլիկտային, ներդաշնակ հարաբերությունները: Ինչպես նկատում ենք, ներողություն հայցելու բանաձևերն ուղեկցվում են ուժգնացնող մակբայներով (...*I meant to say sorry. I mean, I'm really, really sorry..., ... I'm really, really sorry..., ...I'm awfully sorry. I am, honestly...*), որոնք հանդես են գալիս որպես խոսողի հոգեվիճակը, զգացմունքները բացահայտող ազդակներ՝ ուժգնացնելով հիմնական բառաձևերի ներագրումը:

Այժմ անդրադառնանք Ռ. Ռատմայրի կարծիքին, ըստ որի՝ երբ խոսողը՝ վիրավորողը, ներողություն է հայցում թեկուզ աննշան լրջության արարքի համար, դա նպաստում է ոչ միայն խոսակցի՝ վիրավորվողի, այլ նաև իր՝ խոսողի դրական հանրային վարկի ձևավորմանը: Կարևոր է շեշտել այն հանգամանքը, որ այս տեսակետին հարող լեզվաբանների կարծիքով՝ ներողությունը, այնուամենայնիվ, հենց խոսողի դրական հանրային վարկը չարատավորող, նրա հեղինակությունը պահպանող խոսքային ակտ է, իսկ խոսակցի հանրային վարկի պահպանումը հենց այս հիմնական ակտից բխող կողմնակի ազդեցության արդյունք է²⁴:

Ինչպես տեսնում ենք, կարծիքները հակասական են, և այս դեպքում ավելի խելամիտ կլինի ներողություն արտահայտող խոսքային ակտը լիարժեքորեն մեկնաբանելու համար այն դիտարկել և՛ խոսողի, և՛ խոսակցի դիրքերից՝ հաշվի առնելով նրանց դրական և բացասական հանրային վարկերը: Նման դիրքորոշում է որդեգրել նաև Ե. Օզիերմանը: Ըստ նրա՝ ներողություն խնդրելով՝ խոսողը վնաս է հասցնում իր բացասական հանրային վարկին, բայց փորձում է վերականգնել դրական հանրային վարկը: Այսինքն՝ կարելի է նշել, որ ներողությունը անհրաժեշտ է դիտարկել խոսողի դրական հանրային վարկի տեսանկյունից, քանզի եթե խոսողին չի հուզում, թե իր մասին ինչ են մտածում,

²³ K. Ishiguro, *Never Let Me Go*. New York: Alfred A. Knopf, 2005, p. 14.

²⁴ Տե՛ս A. J. Meier, *Two cultures mirrored in repair work // "Multilingua"*, 1996 15 (2), էջ 149–169, A. J. Meier, *Apologies: What do we know?*, էջ 215–231, P. Παμμαΐρ, նշվ. աշխ.:

նա իրադրությունը շտկելու և իրեն նվաստացնելու ոչ մի պատճառ չունի²⁵: Հանրային վարկերի փոխհարաբերությունը շատ հստակ և հիմնավոր պատկերված է Ե. Օգիերմանի հետևյալ գծանկարում²⁶.

Է. Օլշտեյնը, Շ. Բլում-Կուկան, Ա. Մեյերը և Ե. Օգիերմանը մեծ կարևորություն են տալիս նաև այն փաստին, որ ներողություն հայցելը տարբեր կերպ է դիտարկվում տարբեր մշակույթներում, և դրա ընկալումը էապես պայմանավորված է տվյալ մշակույթի արժեհամակար-

²⁵ Տե՛ս **E. Ogiermann**, On Apologising in Negative and Positive Politeness Cultures. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009:
²⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 54:

գով²⁷: Ըստ այդմ, նշվում են դրական և բացասական քաղաքավարական մշակույթներ²⁸:

Դրական քաղաքավարական մշակույթներում խոսքը ներդրում է համար կարևոր է դրական հանրային վարկը, այսինքն՝ ներողություն խնդրելով խոսողն ազդա-բարում է ունկնդրին, որ նրա ցանկությունները կարևոր են իր համար, և որ ինքը ցանկանում է պահպանել իրենց հարաբերությունները: Մինչդեռ բացասական քաղաքավարական մշակույթներում խոսակցի դրական հանրային վարկին վնաս հասցնելիս խոսողը ավելի դժկամորեն է ներողություն խնդրում՝ ձգտելով չվնասել իր իսկ բացասական հանրային վարկը: Սակայն եթե խոսողը գիտակցում է, որ իր արարքով վնաս է պատճառել խոսակցի բացասական հանրային վարկին, ապա նա պատրաստակամորեն ներողություն է խնդրում, քանի որ դա կարևորվում է տվյալ մշակույթին բնորոշ մարդկային հարաբերություններում:

Անկեղծության և քաղաքավարության հարաբերակցությունը ներողություն հայցող խոսքային ակտում

Հետաքրքիր դիտարկումներ կարելի է անել նաև ներողություն արտահայտող խոսքային ակտի իրականացման ժամանակ անկեղծության և քաղաքավարության «չափաբաժինների» տատանումների մասին: Ներկայումս գործաբանական աշխատություններում լայնորեն շրջանառվում են Ջ. Սըրլի մշակած խոսքային ակտերի հաջող իրագործումն ապահովող նախապայմանները, որոնցից մեկը անկեղծության նախապայմանն է²⁹: Ասույթը կարելի է անկեղծ համարել, եթե այն համապատասխանում է այն արտաբերողի իրական զգացմունքներին, մտածմունքներին և մտադրություններին: Ընդհանուր առմամբ, անկեղծությունը վերաբերում է խոսողների հոգեկան ոլորտին և դուրս է լեզվաբանական ուսումնասիրությունների տիրույթից, սակայն անկեղծության լեզվական դրսևորումները անտեսելը ճիշտ չի լինի:

Անկեղծությունը, ինչպես քաղաքավարությունը, ներողություն արտահայտող ոչ բոլոր ակտերին է բնորոշ: Ներողությունը կարող է լինել անկեղծ կամ ձևական: Սակայն, ի տարբերություն քաղաքավարության, ներողություն արտահայտող խոսքային ակտի գնահատումը

---

²⁷ Տե՛ս **S. Blum-Kulka, E. Olshtain**, Requests and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns (CCSARP) // “Applied Linguistics”, 1984, Vol 5, № 3, էջ 196-213, **A. J. Meier** Apologies: What do we know?, էջ 215-231, **E. Ogiermann**, նշվ. աշխ.:

²⁸ Գ. Հոֆստեդի տերմինաբանությամբ դրական քաղաքավարական մշակույթը հայտնի է որպես խմբային (collectivistic) մշակույթ, իսկ բացասական քաղաքավարական մշակույթը՝ անհատապաշտական (individualistic) (տե՛ս **G. Hofstede** Cultures and Organisations: Software of the Mind. London, 1991, <news.telelangue.com/en/2011/09/cultural-theory>):

²⁹ Տե՛ս **J. R. Searle**, Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969, **J. R. Searle, D. Vanderveken**, Speech Acts and Illocutionary Logic // “LOGIC, THOUGHT AND ACTION: Logic, Epistemology, and the Unity of Science (ed. D. Vanderveken). The Netherlands: Springer, 2005, էջ 124-125:

հատկապես էական է լուրջ արարքների և քայլերի դեպքում: Այսպես օրինակ՝ Էթիկետային կամ արարողակարգային հաղորդակցական իրադրություններում (ասենք՝ ներողություն խնդրելը ինչ-որ մեկի խոսքն ընդհատելու, ներս մտնելու, անձանթ անցորդից ժամ կամ ճանապարհ հարցնելու համար) ներողություն արտահայտող խոսքային ակտը առավելապես արարողակարգային և քաղաքավարական բնույթ ունի, իսկ անկեղծությունը, հավանաբար, պարտադիր պայման չէ: Մտորն ներկայացված օրինակները լուսաբանում են ասվածը: Առաջին օրինակում խոսողը ներողություն է հայցում անձանթից ուղղություն հարցնելու, երկրորդում՝ զրույցն ընդհատելու համար: Երկու իրադրություններում էլ չկա ներողության հայցում թելադրող իրադրության ոչ մի բաղադրատարր (վնաս, վիրավորանք, վիրավորող, վիրավորվող, բողոք, ներողամտություն հայցելու պահանջ, խոստովանություն, զղջում), և ներողամտություն հայցող կառույցները հանդես են գալիս որպես արարողակարգային բանաձևեր, որոնցում քաղաքավարությունն առաջնային պլանում է, իսկ անկեղծությունը հետ է մղվում դեպի խոսքի «ետնաբեմ»:

1) *“Pardon me, sir, I seem to be a little lost. I wonder if you could give me some directions.”*³⁰

2) *“There came a firm knocking, and Verney’s face appeared, urgent, in the gap of the door.”*

*“Forgive the interruption, sir. It is Mr. Critchlow.”*³¹

Ինչպես արդեն նշվել է, շատ լուրջ վնաս պատճառելու դեպքում ներողություն խնդրելը պայմանավորված չէ միայն քաղաքավարությամբ և պահանջում է լիակատար անկեղծություն ու զղջում, այլապես խոսքը կարող է անտեղի և վիրավորական դիտվել: Որպես օրինակ կարող ենք ներկայացնել հետևյալ խոսքային իրադրությունը.

Stroud continued:

“How totally wrong was I. I speak only for me and no one else.”

I apologize to Glenn Ford for all the misery I have caused him and his family.

I apologize to the family of Mr. Rozeman for giving them the false hope of some closure.

I apologize to the members of the jury for not having all of the story that should have been disclosed to them.

*I apologize to the court in not having been more diligent in my duty to ensure that proper disclosures of any exculpatory evidence had been provided to the defense”.*³²

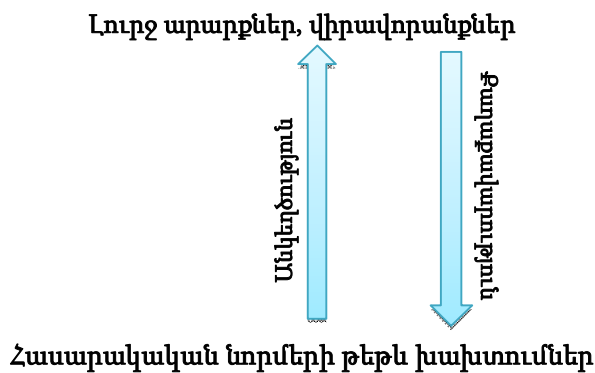
³⁰ S. King, *Doctor Sleep*. New York: Scribner, 2013, p. 306.

³¹ D. Setterfield, *Bellman & Black*. Atria/ Emily Bestler Books, 2013, p. 143.

³² See <https://www.washingtonpost.com/news/post-nation/wp/2015/03/21/it-was-fundamentally-unfair-a-prosecutor-apologizes-for-his-role-in-putting-an-innocent-man-on-death-row/>

Փաստաբանը ներողություն է հայցում մեկից, որն իր սխալի և թե-
րացման պատճառով սպանության մեղադրանքով մահվան է դատա-
պարտվել և կյանքի 30 տարիները բանտում է անցկացրել: Նա ներո-
ղամտություն է հայցում նաև զոհի ընտանիքից, դատական ատյանի
անդամներից և դատարանից: Նման իրավիճակում ներողության գոնե
մասնակի իրացման համար անկեղծ զղջալը և անկեղծությունը պար-
տադիր են: Ներողամտություն հայցող նշված խոսքը կառուցվածքային
յուրահատկություն ունի: Այն կարելի է բաժանել երկու հատվածների՝
ներակա ներողություն (*How totally wrong was I. I speak only for me and
no one else...*) և **արտակա** ներողություն (*...I apologize to Glenn Ford for
all the misery I have caused him and his family. I apologize to the family of
Mr. Rozeman for giving them the false hope of some closure. I apologize to
the members of the jury for not having all of the story that should have been
disclosed to them. I apologize to the court in not having been more diligent
in my duty to ensure that proper disclosures of any exculpatory evidence had
been provided to the defense.*): Արտակա մասում առկա է շարահյուսա-
կան զուգահեռության երևույթը, և միմյանց հաջորդող նախադասու-
թյունները սկսվում են ներողություն հայցող միևնույն կաղապարով՝ «**I
apologize to...**»: Մեր կարծիքով, այս ոճական հնարը խոսողի կողմից մի-
տումնավոր ընտրված խոսքային ռազմավարություն է, որով նա ցանկա-
նում է խոսքում շեշտել «բանալի բառը»՝ կարևորագույն գաղափարը՝
գրավելով ունկնդրի ուշադրությունը և առավել ուժգնացնելով խոսքի նե-
րագրման ուժը: «**I apologize to...**» կաղապարի կրկնությունը մատնան-
շում է ներողություն հայցողի կողմից մեղքի գիտակցումը, նրա զղջումը,
տվյալ իրավիճակում տուժածներից յուրաքանչյուրին առանձին-առան-
ձին ուղղված ներողամտություն հայցելու կարևորությունը:

Ներողամտություն հայցող խոսքում անկեղծության և քաղաքավա-
րության հարաբերակցությունը կարելի է պատկերել հետևյալ կերպ.

Այսպիսով, գործարանության մեջ շրջանառվող քաղաքավարու-
թյան կարգի և ներողության՝ որպես լեզվական իրողությունների բազ-

մաթիվ մեկնությունները, դրանց փոխհարաբերությունները լուսաբանող հակասական տեսությունները ևս մեկ անգամ ապացուցում են, որ այս երկու երևույթները բնորոշվում են կառուցվածքային և գործառութային բազմաշերտությամբ, որով էլ պայմանավորված է դրանց հետագա ուսումնասիրությունների անհրաժեշտությունը:

Բանալի բառեր – *քաղաքավարություն, միջմշակութային գործարանություն, հանրային վարկ, խոսքային ռազմավարություն, խոսքային ակտ, ներողություն հայցել, հաղորդակցական ներդաշնակություն, անկեղծության նախապայման*

ШУШАНИК ПАРОНЯН, НАРЕ ТАМОЯН – Категория вежливости и речевой акт извинения. – В статье выявляется, как соотносятся между собой речевой акт извинения и вежливость речи. Вежливость и извинение характеризуются структурно-семантической и функциональной многоплановостью и направлены на создание, поддержание и восстановление гармонии человеческих отношений. Хотя вежливость и извинение имеют «точку пересечения», они являются самостоятельными, относительно независимыми единицами речи. По ходу общения речевой акт извинения не всегда можно рассматривать с точки зрения вежливости, а вежливость сама по себе как проявление речевой политики присуща далеко не только речевым актам извинений. В статье содержатся наблюдения над соотношением вежливости и искренности в ситуациях, где имеет место речевой акт извинения.

Ключевые слова: *вежливость, межкультурная прагматика, общественное лицо, речевая стратегия, речевой акт, коммуникативная гармония, условие искренности*

SHUSHANIK PARONYAN, NARE TAMOYAN – The Category of Politeness and Apology. – In the present article an attempt is made to highlight the peculiarities of the correlation between the category of politeness and apology in the process of human interaction. It is stated that politeness and apology are marked by structural, semantic and functional manifoldness and, furthermore, they are aimed at the creation, maintenance or restoration of harmony in human relations. The main aim of the article is to lead the reader to the idea that although politeness and apology have certain crossing points, they are relatively autonomous entities in the process of communication. This can be explained by the fact that not all acts of apology should be viewed from the standpoint of politeness, and politeness, in its turn, as a manifestation of discourse policy, is peculiar not only to the speech acts of apology but also to a range of other speech acts. Interesting observations are also made about the correlation between sincerity and politeness in communicative situations containing acts of apology.

Key words: *politeness, cross-cultural pragmatics, face, communicative strategy, speech act, apology, communicative harmony, sincerity condition*